

ถอดเทปและเก็บความ “ผ้าทอในวัฒนธรรมอีสาน” โดย รองศาสตราจารย์ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล

วันจันทร์ ที่ 20 กุมภาพันธ์ 2560

ณ ห้องประชุมชั้น 3 สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

รองศาสตราจารย์ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล ได้ทำงานเกี่ยวกับผ้าทอพื้นเมืองมาเป็นเวลานานมาเป็นเวลานานกว่าสองทศวรรษ นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2529 ที่อาจารย์เริ่ม ศึกษาวิจัยเรื่อง “ผ้าทอเมืองน่าน” โดยได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน และยังคงสนใจทำงานวิจัยเกี่ยวกับผ้ามาจนปัจจุบัน นอกจากนี้อาจารย์ยังเป็นที่ปรึกษาการจัดแสดงห้องผ้าในพิพิธภัณฑ์ ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคเหนือ ด้วยโอกาสอันดีที่อาจารย์ได้รับเชิญมาบรรยายในมหกรรมผ้าทอมือ อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง :ซึ่งจัดในวันที่ 14-25 ก.พ.60 ที่สนามทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุดรธานี จึงได้เรียนเชิญมาบรรยายที่สถาบันฯ

รองศาสตราจารย์ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล ได้ออกตัวว่าหากจะให้พูดถึงผ้าทอในวัฒนธรรมอีสานก็จะเป็นการเอามะพร้าวห้าวมาขายสวน จึงขอบรรยายในหัวข้อ ผ้าในวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งจะเป็นเรื่องที่ถนัดกว่า อาจารย์เคยมาอยู่จังหวัดมหาสารคาม ในปี พ.ศ. 2526 โดยมาทำวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมเปรียบเทียบอีสานกับล้านนา ซึ่งครั้งนี้ก็เป็นอีกครั้งที่ได้มาเยือน และครั้งนี้เป็นโอกาสอันดีที่ได้รับเชิญมาพูดเกี่ยวกับผ้าทอในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกัน ในการศึกษาเรื่อง “ผ้าทอเมืองน่าน” ซึ่งเป็นงานแรกที่อาจารย์ได้ศึกษา อาจารย์ได้ถามชาวบ้านเกี่ยวกับผ้าลายน้ำไหลว่าเป็นอย่างไร ชาวบ้านตอบว่า “ผ้าลายน้ำไหลเป็นอย่างไร ทำไม่เป็น” “เป็นผีบ้าบ่ มาขอดูผ้าชิ้น” ซึ่งในสมัยนั้นยังไม่มีผู้สนใจศึกษา ต่อมาจึงมีผลงานเป็นหนังสือเล่มแรกคือ ผ้าล้านนา : ยวน ลื้อ ลาว ซึ่งเขียน ร่วมกับ อาจารย์แพทรีเซีย ซีสมาน (แนนหนา) พิมพ์ครั้งแรกในปี 2530 เป็นหนังสือประกอบการจัด นิทรรศการผ้าล้านนาที่จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งจัดโดยศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นับเป็นครั้งแรกที่องค์ความรู้เรื่องผ้าทอพื้นเมืองโดยเฉพาะของล้านนาได้ปรากฏในวงวิชาการ จากความสนใจเรื่องผ้าเมืองน่านจึงทำให้เกิดผลงานตามมาเนื่องจากผ้าหรือการใช้ผ้าเป็นวัฒนธรรมร่วม การจะศึกษาหรือทำความเข้าใจในเรื่องผ้าต้องเข้าใจ “พหุวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง” คำว่าพหุวัฒนธรรมก็เป็นคำที่เราคุ้นเคยกันอยู่แล้ว การศึกษาผ้าในพหุวัฒนธรรมต้องศึกษาให้ชัดเจนว่าเป็นผ้าในกลุ่มวัฒนธรรมใด เช่น ผ้าในกลุ่มกลุ่มตระกูลมอญ-เขมร หรือ ออสโตรเอเชียติก กลุ่มตระกูลไท หรือภาษาอังกฤษ Dai เป็นต้น

ผลงานตีพิมพ์เกี่ยวกับเรื่องผ้าทอของอาจารย์ปรากฏต่อมาอีกหลายเล่ม ได้แก่ ผ้าโบราณ แห่งนครเชียงใหม่ (2533) , ผ้าเอเชีย : มรดกร่วมทางวัฒนธรรม (บรรณาธิการ , 2536) , Thai Textiles : Threads of a Cultural Heritage (1996) สำหรับผลงานล่าสุดของ อาจารย์คือ หนังสือมรดกวัฒนธรรมผ้าทอไทลื้อ (Cultural Heritage of Tai Lue Textiles) ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในเดือนสิงหาคม 2551 นับเป็นผลงานชิ้นเอกด้านการศึกษาผ้าทอของกลุ่มชนชาว ไทลื้อที่ละเอียดยและรอบด้าน

การศึกษาเรื่องผ้าที่สำคัญต่อมาคือต้องศึกษาภูมิปัญญาในการทอผ้าหรือเทคนิคในการทอผ้า ถ้าไม่รู้จักเส้นพุ่ง เส้นยืนว่าสำคัญอย่างไร ก็ยากที่จะทำความเข้าใจในเรื่องของผ้าได้ ต้องรู้จักโครงสร้างของผ้า และรู้เทคนิคการทอว่า เป็นการทอด้วยเทคนิคขัดสานธรรมดา การทอด้วยเทคนิคการจกหรือยกดอก การทอด้วยเทคนิคเกาะหรือลั้ง การทอด้วยเทคนิคการทอด้วยการเพิ่มเส้นยืนพิเศษ (มุก) การทอด้วยเทคนิคการทอด้วยการเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษ (จกและขิต) วัสดุที่ใช้ทอเป็นไหมหรือฝ้าย หรือมีการสอดเส้นดินเงินหรือทอง คำว่าไหมใน concept ของคนอีสานก็ไม่เหมือนคนเหนือ คนเหนือก็จะเรียกไหมโทเร ส่วนคนอีสานไม่จัดว่าไหมโทเรเป็น

ไหม เป็นต้น ภูมิปัญญาในการย้อมสีธรรมชาติ เมื่อก่อนการใช้สีเคมีถือว่าเป็นสีผู้ดีคนมีตังค์จึงจะมีสิทธิ์ใช้แต่ปัจจุบันการย้อมสีธรรมชาติจะมีราคาแพงเนื่องด้วยกระบวนการย้อมที่ยุ่งยากในความคิดของคนสมัยปัจจุบัน ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ลวดลาย ภูมิปัญญาในการออกแบบ ภูมิปัญญาการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและระบบนิเวศ ภูมิปัญญาด้านความเชื่อความศรัทธาทางด้านศาสนา ก็เป็นสิ่งสำคัญในการศึกษาเรื่องผ้าทอพื้นบ้าน

เทคนิคการมัดหมี่เป็นเทคนิคที่เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของกลุ่มลาว โดยเฉพาะโครงสร้างของชิ้นอีสานส่วนใหญ่จะเป็นชิ้นในแนวตั้ง ชิ้นไทยวนจะเป็นชิ้นในลักษณะแนวนอนหรือขวางลำตัว การใช้วัสดุเส้นไหมมาทอผ้าส่วนใหญ่เป็นวัฒนธรรมของกลุ่มลาว หรือของชาวอีสาน กลุ่มไทลื้อจะไม่นำเส้นไหมมาทอ ด้วยคติทางความเชื่อที่ว่า “ผ้าไหมเป็นบาป” จึงเส้นฝ้ายในการทอเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่พบผ้าไหมในวัฒนธรรมผ้าทอไทลื้อ ส่วนเทคนิคการย้อมคราม หรือฮ่อม เป็นวัฒนธรรมร่วม จึงพบเห็นได้ในสองวัฒนธรรม

หนังสือที่เกี่ยวกับผ้าทอในภาคอีสานที่น่าสนใจมีน้อย นอกจากเรื่อง ผ้าไทลายอีสาน ของ รศ.ทรงพันธ์วรรณมาศ ผู้รับผิดชอบดูแลศูนย์สิ่งทอล้านนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย แล้วยังไม่เห็นหนังสือเกี่ยวกับผ้าทออีสานที่ดีๆ อยากรจะกระตุ้นให้สถาบันฯ หรือนักวิชาการทางด้านผ้า ได้เขียนหนังสือที่เกี่ยวกับผ้าดีๆ ชักเล่ม นอกจากนี้ยังมีหนังสือผ้าของภาคอีสานที่น่าสนใจอีกเล่มคือ ผ้าทอพื้นเมืองในภาคอีสาน / โครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศ มหาวิทยาลัยศิลปากร โดย สมพงษ์ ทิมแจ่มใส เป็นบรรณาธิการ ก็เป็นอีกเล่มที่น่าสนใจ ในภาคอีสานโดยเฉพาะในจังหวัดสกลนคร มีสัมมนาทางวิชาการที่น่าสนใจจัดโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร คือ สัมมนาวิชาการ ไทยบรรณสารอนุรักษ์ “หมู่เฮา เจ้าช้อย”ชาติพันธุ์กับการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในแอ่งสกล” ซึ่งจัดสมมนาช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ.2559 ปีที่แล้ว อาจารย์ได้มีโอกาสเป็นกรรมการในการตัดสินผ้าโบราณ พบว่ายังมีผ้าโบราณที่หลงเหลือในมือของชาวบ้านอีกเป็นจำนวนมากซึ่งการศึกษาเรื่องผ้าพื้นนั้นยังคงมีวัตถุประสงค์ให้ศึกษาหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมากในภาคอีสาน

ช่วงทศวรรษ 2530 เป็นช่วงที่เกิดกระแสนิยมในการใช้ผ้าพื้นเมืองของไทย ช่างทอผ้าในหมู่บ้านมีรายได้จากการผลิตผ้าออกจำหน่าย อาจารย์ได้ให้ข้อคิดถึงการนำผ้าทอพื้นเมืองมาสวมใส่หรือประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบันว่า ควรจะ ได้ศึกษาวัฒนธรรมการใช้ผ้าทอของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยความเคารพในมรดกทางภูมิปัญญาของ บรรพชนในแต่ละถิ่น ผ้าทอมิได้เป็นเพียงเครื่องนุ่งห่มอันเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่เท่านั้น แต่ยังมี ความหมาย ที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของมนุษย์ผ้าทอสามารถบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มชน บอกถึงที่มา บอกถึงสภาพภาพของผู้ใช้บอกถึงวัย เพศ และกาลเทศะในการสวมใส่ การนำเอาผ้าถุงมาทำเป็นเสื้อผู้ชาย ก็ควรพิจารณาถึงกาลเทศะด้วย

ทัศนีย์ บัวระภา ถอดความ